

DOI:10.22559/folklor.187

folklor/edebiyat, cilt:24, sayı:95, 2018/3

Şiir Üzerine Düşünceleri ve Dikkatleri Bağlamında Mukayeseli Bir Wilhelm Dilthey ve Cemil Meriç Okuması

A Comparative Reading on Wilhelm Dilthey and Cemil Meriç
in the Context of Thoughts and Considerations
about Poetry

Ekrem Güzel*

Özet

Bu makalenin amacı Wilhelm Dilthey ile Cemil Meriç'in şiire yaklaşımlarını karşılaştırmak ve şiir üzerine düşüncelerinin farkları üzerinde durmaktır. Farklılıklar, daha çok, Dilthey'in şiiri oldukça önemsemesi ve bu bağlamda detaylıca incelemesine karşın Cemil Meriç'in yüzeysel kalan bakışına dayanmaktadır. Tarih, toplum, felsefe, sanat, edebiyat ve şiir üzerine kafa yormuş ve yazılar yazmış bu iki figürün (W. Dilthey ve C. Meriç) sanat, edebiyat ve şiir hakkında yazdıkları külliyatlarında dikkate değer bir yer tutar. Dilthey, felsefesinde yaşamı anlama bağlamında şiire çok önemli bir işlev yükler. Onun, çağın *tinini* yakalayan bir doğaya sahip olduğuna inanır. Bunu izah etmek için şiir ve Batı edebiyatlarının büyük şairleri (Goethe, Hölderlin, Shakespeare vs.)

* Dr. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.
ekrem.guzel@erdogan.edu.tr

üzerinde uzun uzadıya durur. Hayatı, tarihi ve çağın ruhunu anlamlandırırma-
da, Dilthey şiir ve şaire büyük bir önem atfeder. Şiir, onun felsefî sisteminde
hayatı bir öneme sahiptir. Buna karşın Cemil Meriç, şiirle oldukça ilgili olma-
sına rağmen, onun hakkında yüzeysel kalacak yargılarda bulunur. Şiiri, salt
duygulanım, coşku olarak görüp onun hakikat ve düşünceyle olan ilişkisinin
sorunlu olduğunu ileri sürer. Şiiri, kimi zaman, utanılacak bir şey olarak algı-
lar. Bazen de düşüncenin ve nesrin olduğu yerde şiire pek ihtiyaç olmadığını
dillendirir. Kısaca şiire, indirgemeci sayılabilecek ve pek de bilimsel olamayan
bir biçimde yaklaşır. Bu makalede, söz konusu iki farklı algı biçiminin izdü-
şümlerini incelemenin yanı sıra Batıda (Avrupa düşüncesinde), Türk edebiyatı
ve tefekküründe şiir üzerine nasıl bir düşünme biçimi olduğuna da kısa deği-
nilecektir. Dilthey ve Cemil Meriç'in şiir üzerine düşüncelerini karşılaştırmak,
bize farklı algıları daha sarıh biçimde görebilme imkânı verebilir.

Anahtar sözcükler: *Wilhelm Dilthey, Cemil Meriç, şiir, şiir üzerine düşünceler, karşılaştırma*

Abstract

The purpose of this paper is to compare with Wilhelm Dilthey and Cemil Meriç's approaches to poetry and to focus on these two important figures' differences in thoughts about poetry. These differences are mostly based on Dilthey's notices and examines poetry in detail, despite of the superficial view of Cemil Meriç about it. Dilthey and Meriç reflect and consider on history, society, philosophy, art, literature and poetry; these reflections and considerations have an essential place in their works. Dilthey, in his philosophy, attaches an importance function to poetry in the context of understanding of life. He believes that it has a nature touching on psyches of epoch. He focuses on poetry and great poets (Goethe, Hölderlerin, Shakespeare etc.) in the West literatures to explain this theory. Poetry is essential part of his philosophical system. Dilthey finds poet and poetry quite important in order to make sense of life, history and psyche of epoch. In this sense, Dilthey attaches great importance to poetry. Although Cemil Meriç has an interest about poetry, he makes superficial judgments about it. He regards poetry as only sensation, enthusiasm and claims that poetry has a problematic with truth and thought. He, sometimes, percepts and feels something embarrassing about poetry and expresses that poetry does not necessary when thinking and prose exist. Shortly, his approach to poetry reductive and non-scientific. In this article, besides of the examining the projections of these two different perceptions, also what kind of thinking exists about poetry in the West (in the history of European thought), in Turkish literature and history of thought will be briefly mentioned. To compare W. Dilthey and Cemil Meriç's thoughts and considerations on poetry have opportunity to show us the different perceptions more clearly.

Keywords: *Wilhelm Dilthey, Cemil Meriç, poetry, thoughts on poetry, comparison*

Giriş

Batı düşüncesinde ve Osmanlı'da, Türk düşüncesinde, özellikle geçen yüzyılın ikinci yarısına kadar, şiire bakışlar ve şiir üzerine tartışmaların mahiyeti genellikle birbirinden farklı olmuştur. Batıda birçok filozof ve düşünürün şiir üzerine düşünceler ürettiğini görmek mümkündür. Ancak, şiirsel üretimin fazla olmasına rağmen, aynı şeyi Osmanlı ve Türk düşüncesi için söz konusu etmek pek mümkün değildir. Şiir ile felsefenin bir çekişmesi söz konusu olmadığı gibi şiirin felsefeye dominantlığından da bahsedilebilir. Batıdaki şiir ve felsefe çekişmesi ile zengin felsefi gelenek, bizdekiyle karşılaştırıldığında, oldukça renkli ve çeşitli bir miras bırakmıştır.¹ Osmanlı ve Türkiye'de pek tartışılmayan şiirin epistemolojisi ve ontoloji üzerine bir hayli tartışmalar ve üretimler olmuştur. Bu anlamda, Wilhelm Dilthey ve Cemil Meriç üzerinden bir karşılaştırma yapmak bize bu farklılığı, en azından, iki şahsiyet üzerinden somutlaştırma imkânı verebilir. Bu bağlamda da, bu mukayese kendi dönemlerinde sosyal ve insanî bilimlerin birçoğuyla iştigal etmiş, dolayısıyla, birbirlerine yakın düşen iki düşünürün perspektiflerindeki farklılıkları gözler önüne serme çabasına matuftur. Burada, şiiri farklı noktalarda gören ve düşüncelerini de buna paralel biçimde geliştiren iki figür söz konusudur. Genelmeden kaçınmakla birlikte, Dilthey'in Batı düşüncesinde Cemil Meriç'in de Türkiye'de şiirin düşünce tarihinde nereye denk düştüğünü, kısmen de olsa, imlemesi üzerinden bir mukayese yapmak bize yararlı bir panorama sunabilir. Bu panoramada iki farklı düşünce biçiminin şiire biçtikleri rol aynı zamanda şiirin de düşünceye biçtiği rolü görmemize katkı sağlayacaktır. Zira Alman şiirinde felsefeyi ve düşünceyi, Alman felsefesinden de şiiri soyutlayarak yapılan bir yaklaşım eksik kalabilir. Cemil Meriç bağlamında da, düşünürlerin şiiri neredeyse tamamen bilinçten, fikirden soyutlamaya yönelimli olmalarına paralel olarak Türkiye'de, şiirde de düşüncenin (poetik düşünce/poetic thinking) kendine pek yer bulamadığını görmek çok zor olmasa gerektir. Sadece Cemil Meriç değil, başta Hilmi Ziya Ülken olmak üzere, onun birçok çağdaşı da şiiri sadece duyumun alanına koymak gerektiğini ifade eder; akıl ve duyları keskin, Kartezyen de denilebilecek, bir biçimde ayırırlar.² Cemil Meriç "Bir 18. asır Fransa'sında şiir susar, hakikatin haşin sesi, şüphenin ve aklın çılgılığı konuşur" der (Meriç, 1997: 27) Ziya Gökalp, buna paralel bir biçime, "Şuur devrinde şiir susar, şiir devrinde şuur seyirci kalır." diyerek, şiirle şuur ilham ve akıl bağlamında ayırır (Gökalp, 1952: 109). Birinin mevcut olması, neredeyse, diğerinin mevcut olmamasına bağlıdır.³ Bu tarz yaklaşımlar, bugün de geçerliliğini korumaktadır. Ancak Avrupa düşüncesine baktığımızda her ne kadar buna benzer ayrımlar olsa da şiir ve felsefenin, akıl ve duyumlarla nasıl bir ilişki hâlinde üretim ve yaratımda bulunduğu çok uzun ve tartışmalı bir tarihi vardır. Son yüzyıllarda da bizdekine benzer tamamen ayırıştırıcı düşüncelerin pek talep bulmadığını da unutmadan eklemek gerekir. Bu anlamda Dilthey ve Cemil Meriç'i, şiire bakışları bağlamında, karşılaştırmak önemlidir.

Wilhelm Dilthey ve Cemil Meriç'in şiire yaklaşım biçimleri

Dilthey'in felsefesinde üzerinde ısrarla durduğu iki önemli öge vardır. Bunlar,

yaşam ve *anlamaktır*. Kaynağını *yaşama deneyiminden* (lived experience) alan bu iki kavram, ne tam rasyonel ne de tam aydınlatılabilmiş olup karanlıkta kalan taraflara sahiptirler (Philopson, 1958: 71). Filozofa göre şiiri anlamada en önemli ölçüt *yaşama deneyimidir*, dahası sanatların ve özellikle de şiirin yine bu deneyimden kaynaklanmasıdır: “Yaşama deneyimi, şiirin esasıdır, en ilkel medeniyetler daima şiirin yaşama deneyiminin ana ve güçlü formlarıyla bağlantılı olduğunu gösterir.” (Dilthey, 1985: 135) Dilthey, *yaşama deneyiminin* şair ve şiirle nasıl bir ilişki içinde olduğu bağlamında şunları yazar:

“...bütün sahih şiirlerin alt katmanı yaşanmış ve yaşanan tecrübeler ile onunla ilişkiye giren psikik bileşenlerdir. Harici imajlar ancak böylesi bir ilişki aracılığıyla dolaylı olarak şairin yaratıcılığı için gereç olabilir” (Dilthey, 1985: 135).

Yaşama deneyimi (erlebnis/lived experience) Dilthey’in literatüründe önemli bir kavramdır. Filozofun ne dediğini anlamak için bu kavrama aşına olmak gerekir. “Yaşama deneyimi, sırf hâlihazırda olan şeyler değildir; onun hâlihazırdaki bilinci geçmiş ve geleceği de içerir” (Dilthey, 1985: 225). Dolayısıyla, “Yaşama deneyimi, içinde geçmiş bir mevcudiyet olarak hâlihazırda muhafaza eden organik bir bağdır” (Makkarel, 1985: 16). *Yaşama deneyimi*, başka şeyleri temsil etmez, bizzat kendisini temsil eder. Bu anlamda “yaşama deneyimi, kendisinden başka gerçekleri gösteren verili bir temsiliyetten ziyade doğrudan doğruya bizzat kendi gerçekliği olarak kendisi için varolan bir şeydir” (Makkarel, 1985: 15-16).

Dilthey, *yaşama deneyiminin* şairin bireysel *psişe* ve dünyasını aştığını söyler. Bu anlamda şairin yaşama deneyimini, şairin kendi bilincinden daha çok, kişisel olamayan, onun şahsını aşan (impersonal) bir nitelik yapar (Makkarel, 1985). Yaşama deneyimi, şu hâlde, şairin iradesinin de üzerindedir. İstemli ya da istemsiz onun kendi şahsiliğinde sıyrılıp çağının psişesini, tarihî ve insanî bağlarını ifadeye getirmesini sağlar. Bu deneyime ancak şairin özgür katılımı, katıldığı şeyin canlılığını statikleştirmeden, iştirak edebilir. Yaşama deneyimi canlı bir süreçtir, zaten onun şiiri gereksinmesi de yine şiire verili olan insana nefes aldırabilme imkânıyla alakalıdır. “Yaşama deneyiminin bütünlüğü statik haricî ve dâhilî bir ilişki değildir, fakat daha ziyade dâhilî hissedişin görselleştirici edimleri ile haricî deneyimlerin canlandırıcı edimleri arasında hareket eden dinamik bir süreçtir” (Makkarel, 1985: 21-22). Bu canlı edimlerin de yine şiirin onları canlı tutacağı doğasına ihtiyacı vardır. Bu anlamda, yaşama deneyimini ve çağın *psikik bağlarını* anlama ve anlamlandırmada şiir, bilimin yapamadığı bir şeyi ifa eder. “Avrupa tarihindeki büyük çağlar, öncelikle o çağlara özgü edebiyat yapıtlarını, özellikle de şairlerin yapıtlarını almak/yorumlamak yoluyla aydınlatılabilir” (Özlem, 2011: 47). Dilthey’in Homeros, Goethe, Hölderlin, Shakespeare gibi önemli bulduğu edebî ve poetik figürler üzerinde uzun uzadıya durması ve yine bu şahsiyetlerin çağlarını nasıl yansıttıklarını izaha çalışması teorik düşüncesinin bir pratiğidir. Dilthey, şiiri en başa koymakla birlikte, bütün büyük edebiyatçıların, Cervantes, Corneille, Racine, Sophokles, Balzac, Shakespeare, Goethe vs. hayatı aktif yaşamları marifetiyle anladıklarını söyler (Dilthey, 1985). Dolayısıyla, denilebilir ki şiir, çağın, tarihsel *tinin* larvalarını zamana ve geleceğe

bıraktığı bir formdur. Bu larvalar ancak böylelikle, şiirin onu canlı tutan doğasında, hayatiyetini idame ettirebilir.

Dilthey, şiiri tarihsel ve psikik olanla birlikte bizi anlamaya davet eden bir süreç ve şairi de bu anlama sürecinin tipleşmesini gerçekleştiren bir beden olarak görür. “Tıpsel olanı görme bir formdur. Sanat eseri, özellikle şiir, insani-tarihsel yaşam içindeki farklılıkların, derecelerin, yakınlıkların ve benzerliklerin tekerrürünü, tıpsel olanı görme formu içinde yansıtır” (Dilthey, 2011: 45). “Poetik bir izlenim, hoşnutluk veren içeriklerin mahirane bir araya getirilmesinden çok kendi esas formuna sahiptir” (Dilthey, 1985: 123). Şiirin kendi formunu ortaya koyması, bir bakıma, gerekliliktir. Bu gereklilik de ancak şairin dehası marifetiyle mümkündür: İnsanî ve tarihî yaşamın mümkün ifadelerini bulmaları, bir anlama ve tipleşme olarak gün yüzüne çıkmaları.

Dilthey için şiirin bu kadar önemli olması, onun mutlakıyetler yaratmadan yaşama deneyimini artiküle edebilmesi sebebiyledir:

“Dilthey, şiirin yaşama deneyimimizin gerçekliğini, ona mutlakıyet atfetmeye girişmeden, tamamlamasına büyük önem verir. Şiirsel ifadenin dünya görüşü (kavrayış), felsefi ve dinî olanlardan ayırır. Dinî dünya görüşü, insan varlığının anlamını görünmez aşkın bir çerçeveye başvurarak tanımlamaya girişir. Felsefi dünya görüşü evrenin sınırlarını kavramsal metafizik sistemler marifetiyle anlamaya yeltenir. Her iki durumda, mutlak toptancı bir çerçevede, hayatın dinamik ekseninden kaymasına yol açıldı. Yaşamın açıklığı ve doluluğu, ya bazı mutlak aşkın varlıklara ya da bazı mutlak kavramsal prensiplere kurban edildi. Buna karşılık, şiirde, yaşam deneyimlerimiz totalize edilmekten ziyade tipleştirilerek tamamlanır. Poetik dünya görüşü, daha az iddialı olarak, aslında daha kalıcı değerlere sahip olduğunu kanıtlar” (Makkarel, 1985: 9).

Bu uzun açıklamaya göre, şiirin felsefe ve dinle arasındaki en bariz fark onun mutlakıyetler çatan bir düzlem olmamasıdır. Dahası, yaşama deneyiminin anlamlı bir ifadelendirilmesi (artikülasyon) olmasına rağmen şiirin yine de genel bir ideaya indirgenebilir olmamasıdır. Dolayısıyla, Dilthey gerçekliği kavramsal yapı ve izahlarla dondurmaktan kaçındığı ve onun canlılığına hanel getirmedığı için şiiri oldukça önemser. Artikülasyon kavramı da oldukça önemlidir Dilthey için, zira artikülasyon “verili olanı aşan bir hakikat yaratır. O, nesnel şeylerin bir idealizasyonu ve kopyası olmadığı gibi, öznel şeylerin formel bir sembolü de değildir. Artikülasyon, yaşama deneyimine (erlebnis) anlam vermez, fakat yaşama deneyimiyle içinde olduğu yoğun ve yakın ilişkiyi artiküle eder” (Makkarel, 1968: 178). Bu anlamda Dilthey, sanat eseri ile yaşama deneyiminin (erlebnis) ayrılabilir olduğunu ileri sürer.

Dilthey, şiiri salt estetik bir gereç olarak algılamaz. Şiirin yaratımı, yaşama deneyiminin şairde kendini gün yüzüne çıkaracak bir dürtü oluşturmasıyla alakalıdır: “Şiir, yaşama deneyimini ifade etmek dürtüsünden doğar, yoksa şiirsel bir izlenimi mümkün kılmak ihtiyacından değil” (Dilthey, 1985: 124). Şiirin bir boşluktan, amaçsızca bir hayalden doğması söz konusu değildir. Zaten şiirin okur ve dinleyicide yankı bulması da yine benzer yaşama deneyimlerinden kaynaklanmasıyla alakalıdır. “Dolayısıyla, şairde

işleyen süreç dinleyici ve okurdakine yakındır” (Dilthey, 1985: 124). Şiirsel bir eserde bireysel psikik süreçlerin bir araya gelmesi hangi koşul ve bileşenlerden doğuyorsa, okur ve dinleyicide de benzer biçimdedir.

Okurun günlük hayatın ve rutinin dışına çıkarılması ve tekdüzelikten kurtulması şairane bir sunuşla mümkündür. Dilthey, “Muhayyilenin aktivite ve fonksiyonları bir boşluktan (vakum) doğmaz. Onlar gerçeklikle dolu sağlıklı ve güçlü bir psikeden kaynaklanmalıdır.” der. Daha sonra da şiirin okur ve dinleyiciye kendi duygularını nasıl daha iyi anlaması ve günlük yaşamın sıradanlığı içinde gizlenen gerçekliği daha iyi seçebilecek bir görü vermesi gerektiğinden söz eder (Dilthey, 1985: 57). Bu bağlamda, şiir insana rahat bir nefes alma olanağı tanır. Duygularını anlamayı ve onları nasıl okuması gerektiğinin imkânlarını gösterir. Normalleşen ve rutinleşen hayatın altında matlaşmış, gizli kalmış gerçekliğin daha görünür ve anlaşılır olmasına imkân tanır. “Şairin yaratıcı muhayyilesi, bizi insanoğlunun günlük hayatını tamamen aşan bir fenomenle yüzleştirir” (Dilthey, 1985: 60). Böylelikle de şiir hayatı anlamının *organonu*, hayatı anlamak için bir tür gereç, olur.

Dilthey, “Bütün sahih şiirler tarihî olguyla beslenir.” der (Dilthey, 1985: 57). Bu anlamda, onun için, bazen tarih bile sanat eseri kabilindedir.⁴ Dilthey’in şu sözlerini burada hatırlamak gerekir: “Bu yüzden, tarih yazımcılığında en yüksek noktaya ulaşmak, daima ve özellikle, böyle bir edebi canlandırma faaliyetini, bir poetik faaliyeti gerekli kılar”(Dilthey, 2011: 36). “Şairin yaratıcılığı sürgit *yaşama deneyiminin* yoğunluğuna bağlı olarak çalışır.” (Dilthey 1985: 59) Dolayısıyla “şairi yapan, durumların canlı bir biçimde hissedilmesi ve onlara güçlü bir ifade verilmesidir” (Dilthey, 1985: 59). Bu bağlamda, şair, anlama ve anlamlandırmanın canlılık ve yoğunluğunu ifade edişte de koruyabilen biridir. “Şair olayları diğer insanlardan farklı yaşar ve farklı algılar ve onun kendini ifade ettiği şiir, o dönemin tininin anlaşılmasında en önemli yorum nesnesidir” (Özlem, 2011: 26).

Dilthey’e göre, sanatta, şiirde, olup bitenler şairi ve okuru da aşan şeylerdir. Şiirin kendini esere koyması, varlığın açıklığa kavuşması, gerçekliğin de şiir olmasıdır:

“Hissediş ile hayal, anlama ile görünüş arasındaki ilişki ne dinleyicinin beğenisinden ne de sanatçının muhayyilesinden kaynaklanır. Daha ziyade, insanın zihni/tinsel yaşamından ortaya çıkar... Böylesi anlarda, güzellik bizzat hayatın içinde varbulunur, varlık açıklığa kavuşur ve gerçeklik şiir olur” (Dilthey, 1985: 121) .

Dilthey’in şiire psikik-tarihsel bir yaklaşım sergilediğini söylemek gerekir. Şiirin ve bir dâhi olarak şairin bize bahsettiği şey, çağın tini ve tarihini tipleştirmesi ve çağın tinsel bağlarını günlük ve rutinin dışına çıkararak onun neşvünema bulmasını sağlamasıdır. Şiirin kavramsallaştırmak yerine tipleştirmesi önemlidir. Tip, bir fenomen ile bilincin bütünlüğü arasındaki temastan gün yüzüne çıkar. *Tipsel temsil* yaşama deneyiminin bütünlüğü ile fenomen arasındaki birliktir. Bu anlamda bütün ve esas bir tiple *fenomen*leştirilir, bütün parçada temsil edilir. Sanatçı, tipik olanı, bilinç ile fenomen arasındaki yakınlaşma, geçişme olarak temsil eder (McCormick, 1975: 248). Tipleştirmede, “parça

bir bütünü, psişik rabitalardan edinilmiş bir yaşama deneyimini, çağın bireyselliğini tip-
leştirebilir” (Makkarel, 1968: 180). Mesela, Goethe, Shakespeare gibi önemli şairlerin
yaptıkları yegâne şey çağlarını eserlerinde tipleştirmeleridir. Bu şairlerin yaşadığı çağ-
ların ruhunu anlamak için bu önemli figürlerin ruhuna nüfuz etmek gerekir. Çağın tını,
psişesi kendini dâhi kişiliklerin, onların ferdiyetlerini de aşarak, esere koyar. Şiir, tının
hayatietini, yaşama deneyiminin canlılığını koruyarak taşır; ne felsefe gibi kavramlarla
ne de din gibi metafizik izahlarla dondurup kalıplaştırır. Şair, dünyada, özgür bir katı-
lımla ikamet eder. “Poetik bir deha hiçbir fayda ummaksızın kendisini saran izlenimler
içinde büyük bir katılım ve özgürlükle kendinden geçen, yabancı topraklardaki bir gez-
gin gibidir” (Dilthey, 1985: 61). Bu iştirak sonucu, şair, çağını ve çağının tınıni eserinde
varlığa ve şenliğe kavuşturur. Homerus, Shakspeare, Gothe, Dante, Hölderlin vs. gibi
önemli figürler böylesi bir özgür katılım ve temaşa ile kendi çağlarının tinlerini eserle-
rinde tipleştirmişlerdir. Dilthey eleştirmenin de bir nevi yaratıcı olması gerektiğine ina-
nır: “ Şair ve halka ilaveten üçüncü bir kişi vardır: eleştirmen. Onun reaksiyonları, ideal
okur ve dinleyiciyle benzerdir. En azından olması gereken şekli budur” (Dilthey, 1985:
130). Bu, yine Dilthey’in şiiri anlamlandırmasıyla paralel ve manidar bir yaklaşımdır.
Zira, nasıl ki şiir bir boşluktan doğmuyorsa ve okur de şiiri doğuran şartların bir unsuru
ise eleştirmen de bu dairenin dışında değildir. Çağın tınıni ve şairin eserini anlamak en
az şair kadar güçlü bir görü ve çağı anlama potansiyeline sahip olmak demektir. Bu an-
lamda, ona göre, “usta yorumcular, usta sanatçılardır da” (Özlem, 2011: 46).

Dilthey, şiir hakkında yazarken poetika üzerinde de uzun uzadıya durur. Çünkü
şiirin içsel bağlarını görüp anlamamız için poetikaya ihtiyacımız vardır. Ona göre, “Şii-
rin, toplumda da mündemiç olan, bağımsız değeri ve fonksiyonu hiçbir zaman haricî ve
deneysel metotlarla gün yüzüne çıkarılmamıştır” (Dilthey, 1985: 53). Şu hâlde Dilthey’e
göre “poetika hayattaki temel dokunun peşine düşmelidir” (Dilthey, 1985: 54). “Yaşa-
mın ifadesi olarak sanat eserinin doluluğunu anlamak için onu somut psişik-tarihi bir
bağlamda incelemeliyiz” (Makkarel, 1985: 7). Burada, şiir ve poetika yeni bir estetik
bakışla ele alınır. Ona büyük bir tarihî misyon da yüklenir. Zaten, Dilthey, buna zemin
hazırlamak için kendinden önceki poetik ve estetik yaklaşımları da eleştirmiştir. Çağın
icaplarını karşılayacak yeni bir yaklaşıma ihtiyaç olduğunu iddia etmiştir. Dilthey, hak-
kını teslim etmekle birlikte Aristoteles’in *Poetika*’sının miadını doldurduğunu, yeni ve
hatta insanî bir bilim olarak inşa edilebilecek bir poetikaya gereksinim olduğunu söyler.⁵

Cemil Meriç’e baktığımızda şiiri bir emekleme ve çocukluk dili olarak tarif ettikten
sonra, ifadenin en sarih ve sahici biçiminin ancak nesirde kendine yol bulduğundan söz
eder. Burada özellikle Giambattista Vico’yu hatırlamak gerekir: *Yeni Bilim* isimli eserinde,
Vico, buna benzer görüşleri dile getirmiş; şiiri, profan, kaynağını semavî dinlerden
almayan, iptidai insanın hayatı ve kendini anlama çabasına yönelik bir deneyimleme ola-
rak görmeye çalışmıştır (Vico, 2007). Fakat Vico, belirtmek gerekir ki, modern şiirden
çok ilk şiirsel metinlerden söz eder.⁶ Cemil Meriç şiiri çocukluk dili olarak gördüğünde,
Vico gibi bir anlama çabasından da pek söz etmez, dahası onu bir vecd ve coşkusal taşma
olarak tanımlar. Bu tanımını da Doğu ve özellikle İslamî şiirle, mesela Divan edebiyatıy-

la, örnekler. Hegel, Herder ve Hamann'ın da şiiri bir anlamda insanlığın çocukluk dili, henüz yeterince tekâmül etmemiş bir toplumun üretimi olarak gördüklerini de belirtmek gerekir.⁷ Cemil Meriç bir röportajda şiir hakkında şunları söyler: “Şiir, milletlerin çocukluk dilidir. Olgunlaşan medeniyetlerin ifadesi ise nesirdir. En güçlü ve kâmil ifade vasıtası nesirdir. Şiir, imkânlarını el yordamıyla arayan düşüncedir” (Armağan, 2011: 54). Bu ifadeler, doğrudan doğruya, yukarıda anılan düşünürlerle paraleldirler. Belki de bu düşünce, kendisine, onlardan tevarüs etmiştir.

Dilthey'in poetikayı neredeyse bir bilim olarak kurmaya çalışmasına karşı Cemil Meriç'in şiiri nesir/akıl karşısında batıl görülebilecek bir yere oturtur. Dilthey, genel geçer bir poetikadan ziyade her çağın kendinden neşet eden ve şair marifetiyle şiirde açığa çıkan tinin bir poetikası olduğu inancındadır. Sanatın özellikle de şiirin kökeninde “vahşice duygulanımların ve kültürel biçimlenmeye uğramamış heyecanların bulunduğu öğretisine” karşı onun “kendi çağının kültürel oluşmuşluğu ve tinsel/düşünsel savaşıyla içten bir ilişki içinde” olduğu kanaatindedir (Dilthey, 2011: 36). Cemil Meriç, Batılı ansiklopedistlerden bahsederken şunları söyler: “Bu filozoflar da, Eflatun gibi, su katılmamış birer entelektüeldir. Şairlerle pek ilgilenmezler” (Meriç, 2006: 402.) Dolayısıyla, burada, ona göre, “saf entelektüalite” biraz da şairanelikten uzak durmak anlamını taşır.

Cemil Meriç, nesir söz konusu olunca şiire kıyasla oldukça farklı şeyler yazar. Mesela Balzac'ı anlattığı bir yazısında onu Marx'la şu şekilde karşılaştırır: “Yani Balzac'ın romanı terkiptir. Marx nasıl Fransız sosyalizmini, İngiliz iktisadını ve Alman felsefesini yoğurarak insanlığa sunmuşsa, Balzac da dünya romanının bütün araştırmalarında, bütün başarı ve başarısızlıklarından yararlanarak bir edebiyat türüne son biçimini vermiştir. “Meriç, daha sonra, romana neden bu kadar önem atfettiğini onda mevcut olan “olayların zincirleşmesi (plot)” özelliğine bağlar. Devamında ise “Mantikî düşünce Aristo'dan beri Batı toplumunun imtiyazı.” der (Meriç, 2006: 129). Dolayısıyla bu imtiyaz, yani mantikî silsile (plot) romanı, en azından Batı romanını, ayrıcalıklı kılar; “serizat bir coşkunun” ürünü olan şiire göre onu daha tekâmül etmiş olarak görür. Daha da önemlisi, Hegel'e göre, “modern hayatta şiiriyet yoktu” diyen Meriç'in, Hegel'in sanatın öldüğü, şiirin miadını doldurduğu tezinden haberdar olduğunu da anlıyoruz (Meriç, 2006). Şiirden Düşünceye başlıklı yazısında, Cemil Meriç, şunları yazar:

“Dil, nazım sayesinde kıvamını bulur. Ama nazım, düşüncenin emeklemesidir. Şuur, nazımda kanat çırpır, vecdin, rüyanın sisli dünyasında serizat ve serseri bir cevelan. Düşünce, nesirde rahatlar. Nazımın esrarlı kayıtlarından sıyrılmadıkça kendisi olamaz. Nazım, düşüncenin fecir pırılıstı. Coşku, sokağın diliyle anlatılamaz. Nazım telkindir, çağrıdır, büyüdür. Toplumlar, kişiler gibi, çocukluklarında şairlerdir. Nesir ihtiyar medeniyetlerin meyvesi. Müşahedenin, kıyas ve istidlalin, bir kelimeyle, ilmin ve tekniğin dili. Çıplak, kuru, berrak. **Zekânın son fethi**. İnsanlık uzun arayışlardan sonra nesri keşfetti. Kelimeler cüruflardan sıyrılıp bir elmas parıltısı kazandılar. Ve nesir, şuurun ifadesi oldu. Sadık ve kesin ifadesi” (Meriç, 2006: 234).

Bu ifadeler, ilk anda, *mitostan logosa* ifadesini akla getirir. Batı tefekkür hayatında da bu tarz bir eğilimin Sokrates ve Platonla başlayıp Hegel’de zirveye ulaşan uzun bir tarihi vardır. Hegel, şiiri sanatların zirvesi saymış, artık şiirin de işlevini ifa ettiğini ve yerini felsefeye bırakması gerektiğini savunmuştur.⁸ Bu anlamda, Cemil Meriç’e göre de, nesir fikri modern çağın fikridir yahut fikrin asıl akarını bulmasıdır. Cemil Meriç, Şiir ve Nesir başlıklı yazısında fikrin yokluğunu şairlerin çokluğuna bağlayan şu ifadelere yer verir:

“Bir ülkede şair ne kadar çoksa, o ülke düşünce bakımından o kadar geridir. İnsanlar ve milletler yaşlandıkça şiirin yerine nesir geçer” (Meriç, 1997: 26-27).

Buradaki ifadelerde Vico ve Hegel etkisi ilk anda görülür. Bu yaklaşımın indirgemeci olduğunu söylemeye bile gerek yoktur. Bu tezimizi güçlendirmek için onun romana, yani nesre bakışına göz atmak gerekir. Cemil Meriç’in romanı nereye konumlandırmaya çalıştığına dikkat edilirse şiiri nereye yerleştirmek istediği o ölçüde anlaşılır. Söz gelimi, romanla ilgili şöyle bir paragraf yazar:

“Romanın düzyazıyla kaleme alınması da bundandır. Eski hikâyelerden alıntılananlar geniş ölçüde tarih ve efsaneye dayandığından düzyazıdan çok nazım tercih edilmiştir. Kaldı ki roman gerçeği ifade etmek iddiasındadır. Bu da konuşulan dili, yani düzyazıyı tercih etmesini gerektirir. Yalnız o kadar da değil. İnsanlar önceleri yığına seslenirlerdi. Yığın önünde inşad ve teganni ise hatırdan tutulmak için nazıma dayanmak zorundaydı. Nesir daha sonra ortaya çıktı. Sözlü edebiyatın biçimlendiremediği tek büyük edebiyat türü romandır” (Meriç, 2006: 134).

Bu alıntıdan da anlaşılacağı gibi, Meriç’in, romanın gerçeği ifade etmesi, bunun için de düzyazıyı tercih etmesi gerektiği şeklindeki ifadeleri nesrin, dolayısıyla romanın modern dünyayı anlama ve anlatmanın başlıca aracı olduğunu ima eder. Çünkü, ona göre, sözlü kültürde yığınlara hitap edilirdi, bunun için de nazımın akılda kalıcılığına ihtiyaç vardı. Fakat, bu ihtiyaç modern dünyada ortadan kalkmıştır. Nazımın coşkusundan çok nesrin durgunluğuna, fikrin orada kendini bulmasına ihtiyaç vardır. Dilthey’in şiirin çağının *yaşama deneyimi* ve *tinini* bir bütün olarak artiküle edip gün yüzüne çıkarması tezinin aksine Cemil Meriç’te nesrin, dolayısıyla da mantıksal art ardalığın daha gerekli ve sahici olduğu düşüncesi hâkimdir.

Meriç’in romana iltifatı oldukça fazladır. Romanı tanımlamaya girişirken şunları yazar:

“Eski Yunanda bütün bilgiler felsefe ummanına dökülen birer ırmak. Sonra olgunlaştılar, bağımsızlık kazandılar. Her ilim bir isme, belli bir hüviyete kavuştu. Çağımızın felsefesi de roman: taşkın, bulanık, hudutları meçhul” (Meriç, 2006: 138).

Burada romanın, modern dünyada, kadim Yunan felsefesi gibi neredeyse her şeyi ihata edebileceğine ima vardır. Balzac’a olan perestişini de *Nihayet Balzac* başlıklı yazısına “Her mayıs Balzac’la yeniden doğarım.” sözleri ile başlayarak veciz bir biçimde ifade eder. (Meriç, 2006: 250). Yazısına övücü sözlerle devam eden Meriç, Balzac için “Tarihi yapan toplum; yazan, kendi... Balzac konuları seçmez, konular Balzac’ı seçer.”

der (Meriç, 2006: 250). Aslında Cemil Meriç şiirden esirgediği şeyi, bir bakıma, burada romana armağan etmektedir. Yahut Dilthey'in şiire atfettiği önemi o da romana atfeder: "İnsanlığın *Komedyası* ne rastgele bir ilhamın mahsulü, ne tarafsız bir anketin. Balzac eserinin içindedir. Romanlarında adeta rüyalarını yaşar. Yahut her roman gerçek toprağında gelişen, dal budak salan bir rüya" (Meriç 2006: 251). Meriç, "Dünyaya gelmiş insan yaratıcılarının en büyüğü Balzac, hilkatin sırrının derinliklerini yokladı." diyerek, ona verdiği önemi ifade eder (Meriç, 2006: 253). Şiire karşı Platoncu bir tutum takınan Cemil Meriç, söz konusu roman hele de Balzac olunca şunları yazacaktır:

"...Çünkü yazarın kimsede bulunmayan iki yeteneği vardı: sezış ve irada..."

Seziş demek, nesnelere arkasında, neveleri ve düşünceleri görmek demek. Eflatun'dan beri feylesofun yeteneği idi bu. Balzac'la, romancının yeteneği oldu..." (Meriç, 2006: 254).

Görüldüğü gibi, Meriç şiiri vecdin kucağına atarken romanı, dolayısıyla da nesri filozofun sezgisi ile mücehhez kılar.⁹ Nitekim, *Romana Dair* başlıklı konuşmasında "Balzac çağının filozofudur." der. Hatta onun sosyolojinin kurucularından sayıldığından söz eder (Meriç, 1997: 338). *Bu Ülke*'de, "Divan Edebiyatında Roman" başlıklı denemede "Divan edebiyatında roman yok. Niçin olsun?" diye bir soru sorar ve romanı "içtimaî bir sıhatsızlık, hiç değilse bir tedirginlik alâmeti." olarak pek tasvip etmemiş gibi görünür. Fakat, bu durum Osmanlı için söz konusudur (Meriç, 2006: 119). Cemil Meriç'in farklı yazılarında aynı şeyler hakkında birbiriyle çelişen ifadelere yer verdiği görülebilir. Ama burada pek bir çelişki yoktur, zira ona göre zaten Osmanlı'da nesir yoktur ki roman da olsun. Ne düşünce vardır, ne de nesir; Osmanlının bunları ihtiyacı da olmamıştır.¹⁰ Ama söz konusu Batı, nesir ve roman olunca işin boyutu değişir. Roman, özellikle de Balzac'ın şahsında, insanlığın ulaştığı ve düşüncenin kendine yol bulduğu sahici ve sahih bir düzlemdir.

Cemil Meriç, şiirin düşünceyle olan ilişkisiyle ilgili şunları yazar: "Avrupa'da şiir düşüncenin emrindedir, bizde düşünce şiirin emrinde, şiirin yani musikinin" (Meriç, 1997: 235). Bu tespit Batıda düşünce ve şiirin bizdekine göre daha fazla ilişki içerisinde olduğu anlamında yerindedir. Ancak söz konusu Doğu olunca, Meriç'in yorumu şiirin musikinin emrinde olduğu yönündedir. Bu tespit de yanlış olduğu söylenemez. Bu anlamda, Cemil Meriç, Batıda ve Doğuda şiirin akılla ve düşünceyle olan ilişkisinin farklı olduğu kanaatindedir: "Avrupa, zekânın vatanı; Asya gönlün. Zekânın dili nesir, gönlün şiir" (Meriç, 1997: 233). Bu ifadelerin benzeri birçok örnek vermek mümkündür, Cemil Meriç'in şiirle genelde Asya'yı, özeldeyse İslam medeniyetini aynileştirmesi anlamını taşır. Zekâ ile de Batı, yani nesir, aynı dizgededir. Bu, Cemil Meriç'in külliyyatında belirgin olan bir ayrımdır. Şiir akıldan ve zekâdan yeterince nasibini almamış, henüz yeterince olgunlaşmamış medeniyetlere özgüdür; fakat nesir, ihtiyar Batının, zekânın mahsulüdür.¹¹

Cemil Meriç, Osmanlı'da felsefenin geri planda kalmışlığını ve şiirin felsefeye

dominantlığını da Yeni Şehirli Avni Bey'in şu dizelerine yer vererek örneklendirir:

“Bin safsata bir mısra-ı bercesteye değmez

İndimde esâtir-i Felâton hezeyandır”

Bu şiir, aslında, Osmanlı'da şiirin felsefeye olan dominantlığını da gösterir. Osmanlı'da felsefeye pek itibar edilmediği bir sır değildir. Bu anlayış Cumhuriyet döneminde de devam eder ve etkileri hâlen bakidir. Cemil Meriç'in şiir hakkındaki hükümlerini sorgularken onun bu anlayışa karşı çıkmak bakımından ne kadar radikal olduğunu hatırdı tutmak gerekir. O, bir bakıma, şiirde düşüncenin olması gerektiğini de savunur. Nazım Hikmet'e attığı önem de onun şiirin kapılarını düşünceye açmasıdır. Ona göre şiir de Nazım Hikmet ile bitmiştir (Meriç, 1997: 238). Bu tarz yaklaşımlar, kuşkusuz oldukça subjektiftir ve eleştiriye muhtaçtırlar.¹²

Cemil Meriç'in şiir karşısındaki tavrı Platon'u akla getirmektedir. Platon da şiiri tamamen bırakıp felsefeye yöneldiğinde bu terk ettiği yeteneğine dudak bükmüş ve acımasızca eleştirmiştir. Aynı şey, bu koşullar altında Cemil Meriç için de söz konusu etmek olasıdır. Çünkü onun hem çok kuvvetli bir şiirsel üslubu ve hem de şiir denemeleri vardır.¹³ Bu anlamda bu iki yaklaşım arasında bir paralellik görülmektedir: Nesre yönelen Meriç'in Platon gibi şiiri aforoz etmeye çalışması.¹⁴ *Jurnal I* de, Meriç, şunları yazar:

“Yıllarca şiir yazmaktan utandım. Okuyucuyu cinsî buhranları ile oyalamaya kimse- nin hakkı yoktu. Aşka zamanı yoktu harcayacak aydının. Adeta bir günah sayıyorduk şiiri” (Meriç, 2003: 298).

Buradan Cemil Meriç'in şiiri aydınlanma yolunda pek işe yarar bir şey olarak görmediği yorumu da çıkabilir. Onu bir bakıma, daha ziyade, “cinsî buhranlar”la açıklamaya çalışması da oldukça manidardır. Burada ne akıl ne düşünce ne de muhakeme vardır; Platoncu anlamda, gizlenmesi ve dizginlenmesi gereken yanlarımızın açığa vurulması söz konusudur. Buna benzer yaklaşımlar, bir dönem *toplumcu gerçekçi* yazar ve şairler tarafından da gerçekleştirilmiştir, söz gelimi aşk şiiri yazmak pek muteber bir tutum olarak görülmemiştir. Bu konuda Nazım Hikmet ve Attila İlhan'a eleştiriler yöneltilmiştir.

Cemil Meriç, şiiri pek sahih görmemiş gibidir. Bir tarafta şiir yazmaktan utanan Cemil Meriç, öteki tarafta tarih yazımını dahi poetik ve sanatsal bir etkinlik olarak gören Dilthey.¹⁵ Dilthey'in şiir için söylediği “hayatı anlamının organonu” tezini Cemil Meriç de tersinden roman, özellikle de Balzac külliyatı için benimsemiş gibidir. Dilthey, şiire ayrı bir önem atfetmekle birlikte edebiyatı da oldukça kıymetli bulurken Cemil Meriç şiire oranla romanı önceler ve gelecekte felsefenin dahi yerini tutabilecek bir yazma eylemi olarak da deneme türü üzerinde durur. Bugün birçok felsefî metnin deneme tarzında olduğunu, eski sistematik ve büyük felsefelere rastlanmadığını da göz önüne alırsak, Cemil Meriç'in deneme konusundaki öngörüsünün yanlış olmadığı söylenebilir. Sadece felsefe de değil, roman gibi kadim ve uzun tarihi olan bir türün yanında bilimsel metinlerin de deneme tarzına eğilimli olduklarını, kısmen de olsa, söylemek mümkündür. Bugün majör metinlerin yerini daha çok minör metinlerin alması nesirde deneme tarzının kuvvetli mevcudiyetiyle de ilgili bir durumdur.

Dilthey ve Cemil Meriç'in şiire yaklaşım biçimleri tarih, sosyoloji ve toplumlara bakışını da etkilemiştir. Dilthey'dekine benzer bir "yaşama deneyimi" (erlebnis) kavramının olmaması ve şiiri bayağı bir duygulanıma indirecek kadar ileri giden yaklaşımı Cemil Meriç'in aynı zamanda şiirle oldukça aşına olan toplumları tanımlamasında etkili olmuştur. M. Can Doğan'ın ifade ettiği gibi Cemil Meriç'e göre "Şiir, Osmanlı'da düşünce'nin önünü tıkamıştır. Dolayım kurarak da olsa şiiri söz konusu ettiğinde, söylediği kesin olarak budur" (Can, 2010: 238). Bu yaklaşım biçimi, Osmanlı ve Türkiye'de şiir üzerinden okunabilecek tarihsel, toplumsal ve düşünsel bir panoramayı yok sayma yoluna gitmektedir. Kendilerini felsefeden ziyade şiir yoluyla ifade eden toplumlarda, şiir o toplumların tarihsel ve düşüncel kodlarını verecek önemli araçlardandır. Bu anlamda Dilthey'in "erlebnisçi" yaklaşımı çağın ruhunu ve toplumun derin yapısını şiir üzerinden okumayı amaçlamaktır. Cemil Meriç, şiiri düşünceden ve gerçeklikten soyutlarken onun toplumsal gerçeklik ve tarihi taşıma potansiyelini görmezden gelmektedir. Dilthey'in şiir üzerinden toplumu tanıma çabası oldukça analitik olan Batı toplumları için söz konusu olabiliyorsa Doğu ve Müslüman toplumlar için hesaba katılması kaçınılmazdır. Bu anlamda Cemil Meriç'in yaklaşımı, özellikle de bir sosyolog olarak, toplumu tanımada şiiri göz ardı etmektedir. Osmanlı ve Türkiye'de entelektüel, toplumsal bir tarih yazılacaksa bunda şiir de göz önüne alınmalıdır. Mesela Remzi Demir *Philosophia Ottomana I-II* isimli eserinde Osmanlı şiirinde nazım ile düşünce/felsefe arasındaki ilişkiyi gösteren örnekler bulabiliriz (Demir, 2005). Yine Tanzimat dönemi edebî ve özellikle de şiirsel metinlerin toplumsal yeniliklerin, düşünsel değişikliklerin ilk habercileridir. Bu bağlamda Sadullah Paşa'nın *On Dokuzuncu Asır Manzumesi*, Akif Paşa'nın *Adem Kasidesi*, Şinasi'nin *Münacaat'ı* ve Namık Kemal'in *Hürriyet Kasidesi* gibi metinler ilk akla gelen örneklerdir. Mehmet Kaplan, *Garamda'daki İçtimaî ve Felsefî Fikirler* başlıklı yazısında Hamid'in Garam isimli kitabındaki şiirlerin felsefî ve toplumsal boyutlarını ortaya koymuştur (Kaplan, 2006: 263-274). Bu anlamda, Cemil Meriç'in şiiri toplumsal ve tarihsel gerçeklikten yalıtılarak ele alması onun hem Osmanlıya hem de Doğuya bakışını, verdiğimiz örneklerden de görüldüğü gibi, etkilemiştir. Çünkü o şiiri saf bir duygulanım olarak görürken şiirsel bir doğaya sahip olan Doğu toplumlarını özellikle de Osmanlıyı neredeyse tamamen vecd ve coşku ile açıklama yoluna gitmiştir. Meriç'in yaklaşımı bir toplumun genel karakterini çizmeye yöneliktir. Bu toplum ise daha çok şiirsel bir doğaya sahiptir. Ancak onun şiiri henüz olgunlaşmamış bir bilinç ürünü, malihulya, boşluktan doğan bir hayal olarak görmesi de bu toplumları tanımlamada belirleyici olur. Eğer Meriç, burada Dilthey gibi "erlebnisçi" bir yaklaşım sergileseydi bu poetik karakterli toplumlara da bakışı farklı olurdu. Şairlerin Dilthey'in dediği gibi birer "yaşama deneyimi"ne (erlebnis) sahip olmadıklarını var sayarsak onları toplumdaki soyutlamak mümkün değildir. Ne kadar soyut ve imgesel olursa olsun son tahlilde şair toplumun ferdi ve parçasıdır. Nasıl ki toplum şairi de içeren ve oluşturan bir yapı/bütünlük ise şair de toplumu teşkil eden parçalardan biridir. Bunları birbirinden tamamen soyutlamak mümkün değildir. Bu anlamda Hegel'e yaklaşan bakış açısı Cemil Meriç, düzyazımın olduğu yerde, şiirin işlevini yitirdiği kanaatindedir. Şiirin, Dilthey'de olduğu gibi, çağın

ruhunu, toplumun derin rabitaların verdiğiğine inanmaması onu sosyolojik bakışını büyük oranda etliler ve ifade etmek gerekir ki bir görü kaybına sebep olur. İçinden çıktığı toplumu kodlarını şiir aracılığıyla okuma imkânı yerine toptancı bir biçimde şiir üzerinden o toplumu da bir duygulanıma indirger. Meriç'in şiiri düşünceden ve bilinçten soyutlaması aynı zamanda Doğuyu, Müslüman toplumları ve özellikle de Osmanlıyı düşünceden soyutlaması anlamını taşır. Osmanlı'da felsefe ve entelektüelitenin niteliği ve niceliği, dogmatik ya da özgün olup olmadığı tartışılabilir ancak tamamen yok saymak sorunlu bir yargı olur. Bu noktada Cemil Meriç'in toplumu şiirle eşitlemesi, şiiri de düşüncenin olmaması ile ilişkilendirmesi oldukça belirleyicidir. Dolayısıyla sonuç olarak denilebilir ki, Cemil Meriç'in şiiri tarih, toplum ve gerçeklikle koparması onun düşüncesinde oldukça etkili olmuştur. Daha da önemlisi onun toplumları tanımlamasında rol oynamış ve bazı oldukça sübjektif ve eleştiriye muhtaç yargılar vermesine sebep olmuştur.

Sonuç

Dilthey ve Cemil Meriç'in şiire bakışlarının, aslında biraz da kendi kültür ve medeniyetlerinin şiir algısını yansıttıklarını söyleyebiliriz. İslam medeniyetinde, özellikle bizde, şiirin daha çok duygu ve hissedişle anlamlandırıldığını söylemek çok da yanlış bir çıkarım olmaz. Şimdi, burada, Dilthey'in detaycı, sistem kurucu felsefesi içinde şiire verdiği önemli ve detaylandırılmış yere karşı Cemil Meriç'in şiiri konumlandığı yere göz atarsak aradaki daha net biçimde görebiliriz. Dilthey, şiirin bir toplumun ve çağın derinlerde yatan ve müşterek olan ruhunu ve ilgilerini verebilecek bir potansiyele sahip olarak görürken şairin de kendi bireyselliğinden kurtularak toplumun psişesini verebilecek bir dahi olduğunu söyler. Cemil Meriç ise şiiri bazen neredeyse bayağı bir duygulanıma indirir, onu akıl (müdrıke, intellect) ve düşünceden nasibini almamış bir uğraşı olarak görür. Şiirin tarih, toplum ve gerçeklikle olan bağlarını en aşağı seviyeye indirger. Bu indirgeme ve Dilthey'in anlama ve detaylandırma çabalarına bakarsak Batıda şiirin neden kuramsal olarak çok fazla tartışılan ve üzerine düşülen bir uğraşı olduğunu daha iyi anlarız. Meriç'in şiire bakışı topluma bakışını da büyük oranda belirler. Şiirin düşünce, gerçeklik, toplum ve tarihle olan ilişkisini neredeyse yok sayan Meriç'in bu tutumu şiirin güçlü olduğu toplumları belirlemede de etkili olmuştur. Bu bakımdan, şiire karşı takındığı bu tavır dolayısıyla topluma karşı takındığı tavrın da indirgemeler içermesine yol açmıştır. Nesrin olgun olduğu toplumlara (Batı) bakışıyla şiirin ve şiirsel söylemin daha yaygın olduğu toplum ve medeniyetlere yaklaşımı göz önüne alındığında bu tez daha da somut hale gelecektir. Bu bakımdan onun şiir ve nesre karşı tutumu oldukça önem kazanmaktadır. Birçok olumlu yaklaşım, yorum ve eleştirilerine rağmen Meriç'in şiiri üstünkörü denilebilecek bir tarzda değerlendirmesi onun toplumlara tanımlamasında da rol oynamıştır ve denilebilir ki sorunlu tespitleri vermesine yol açmıştır. Bu anlamda bizde icra edildiğinin çok azı kadar şiir üzerine düşünülmüştür. Bunu Batıdaki gibi, en azından, uzun ve sürekli bir felsefi geleneğin ve anlayışın olmamasına da bağlayabiliriz. Ancak, felsefe ve düşünce tarihiyle iştigal edenleri dikkate alırsak, son yıllardaki bazı

münferit girişimleri saymazsak, şiirin felsefe ve düşünce tarihi ile uğraşanlar tarafından pek de hesaba katılmadığını, en azından üzerine düşünmek, ne'liğini ve nasıl'lığını sorgulamak bakımından göz ardı edildiğini söylemek mümkündür. Felsefecilerin şiir üzerine düşünmeye başlamaları Batı, Avrupa, felsefesiyle ilgilenmeye başlamalarından sonra nispeten artmıştır. Nitekim günümüzde şiir üzerine düşünenlere bakılacak olursa Kıta Avrupa felsefenin açık izleri görülebilir. Bu anlamda özellikle bir Heidegger tesirinden söz edilebilir. Nasıl ki, sanatın-burada şiir- ölümü bağlamında, Cemil Meriç'te Hegel etkileri görmek mümkünse, aynı biçimde modern Türk düşüncesinde de bazı çağdaş Avrupalı düşünürlerin etkileri okunabilir.

Notlar:

- 1 Batı düşünce tarihinde şiirle felsefe arasındaki ilişki üzerine düşünme, yazılı tarihe göre, Platon ve Aristoteles'ten başlayıp Plotinus, Vico gibi düşünürlerle devam ederek günümüze kadar devam eder. Felsefeyi önelemelerine rağmen Kant ve Hegel de sanat ve şiir üzerine oldukça kafa yormuşlardır. Kant'ın *Yargıgücünün Eleştirisi*, Hegel'in *Estetik Üzerine Dersler* isimli kitaplarında sanat ve şiir üzerine oldukça ayrıntılı çözümler mevcuttur. Bunların yanı sıra Heidegger gibi şiirin varlığı açığa çıkarıcı, ne ise o olarak tezahür etmesine zemin hazırlayıcı bir doğaya sahip olduğunu ileri süren ve ona ontolojik bir yaklaşım getiren bir filozofu özellikle zikretmek gerekir. Hem şair hem filozof kabul edilen Schiller, Novalis, hatta Hölderlin gibi figürleri de anmak gerekir. Kierkegaard, Nietzsche, Deleuze, Adorno, Sarter, Collingwood, Alain Badiou ve daha ismini burada anmadığımız birçok Batılı düşünür şiir üzerine kafa yormuştur. İster lehine ister aleyhine olsun, son tahlilde şiiri çözümleyici ve detaylandırıcı bir bağlamda ele almışlardır. Bu da ister istemez geride oldukça zengin bir tartışma tarihi bırakmıştır. Burada şiirin kolaycı bir biçimde hissî ve hayalî olduğu yargısına varılmaz, bilinçle ilgisi bilinç ve bilinçdışı olarak keskin bir biçimde ayrılmaz. Şiirin nasıl meydana geldiği, varoluş/yaratılış süreçleri, ürettiği bilginin sahlılığı, gerçeklikle ilgisi, epistemolojisi gibi birçok husus tartışılır. Bütün bunlar, şiirin mahiyetini daha iyi anlamaya dönük farklı görüşlerin kendine yer bulduğu zengin ve çeşitli bir düzlem kurmuştur.
- 2 Ülken, şiiri kabataslak bir biçimde ilham ve sezgi üzerine oturarak felsefe ile şiir arasındaki ayrımı akıl ve akıldışı bağlamında değerlendirir ve adeta düşünceyi edebiyattan çekip alır, bir bilinçdışılık olarak görür. Hilmi Ziya'nın şiire bakışı için "Edebi Felsefe ve Tefelsüf" isimli yazıya bakılabilir. (Ülken, 2008, 53)
- 3 Buna benzer yaklaşımlar Baha Tevfik ve Rıza Tevfik'te de mevcuttur. Bu iki ismin şiiri hayal ve hisse indirgediklerini, bilinçten soyutladıklarını görürüz. Özellikle Baha Tevfik'in çok radikal görüşleri söz konusudur. (Güzel, 2015: 70-71)
- 4 "Tarih, bir *poiesis* ürünüdür, sanatsaldır, hatta karmaşıklığı, yoğunluğu ve kendisini anlama çabasının bizde uyandırdığı estetik haz bakımından şiirseldir ve *tarihin şiirselliği* sadece estetik bir yargı değil, tarihin bir niteliği, hatta tarihin öz niteliğidir. Tarihe sanat yapıtları aracılığıyla nüfuz etme gereğinin ardında esasen, tarihin kendisinin bir sanat yapının özelliklerini taşıyor olması yatmaktadır." (Özlem, 2011: 57)
- 5 "Aristoteles'in yarattığı poetika ölmüştür." (Dilthey, 1985: 30)
- 6 Vico'nun şiir üzerinde düşünceleri için bkz. (Güzel, 2015: 39-43)
- 7 "Şiir, insan ırkının anadilidir." (Dilthey, 1985: 149); (Barfield 2011: 172)
- 8 Cemil Meriç, "Felsefe Hegel'le bitmiştir," der. Hegel de sanatı şiirle bitirmiş, onun yerine man-

- tıksal (logic) ve düzyazısal (prosaic) metni koymuştur. Felsefenin olduğu yerde şiir ancak felsefenin üzerine düşüneceği bir alandır. Cemil Meriç'in de felsefeyi Hegel ile bitirmesi manidardır. Şiire olan yaklaşımında Cemil Meriç, Hegel'e paralel düşünceler serdetmektedir.
- 9 Cemil Meriç, *Dünya Edebiyatı* başlıklı konuşmasında, romana olan tutkusunu tekrar gösterir: "Çağımızda roman, eski çağdaki felsefenin yerini almıştır. Felsefe, ilimlerin hepsi idi, çünkü ilimler henüz ayrılmamıştı. Sonra ilimler ayrıldıkça, felsefe yaprakları tek tek düşen bir çiçek gibi çırılçıplak kaldı. Roman felsefedir, psikolojidir, sosyolojidir bugün. Bütün nevelerin kendisine döküldüğü bir deniz haline geldi." (Meriç, 1997: 335)
- 10 Cemil Meriç, 1965-66 ders yılındaki *Nesir ve Şiir* başlıklı dersindeki ifadelere bakmak onun Osmanlı ve Türk düşünce tarihine bakışını daha sarıh kılar: "*Bir elinde kılıç, bir elinde Kur'an tutan Osmanoğlu, düşüncenin kıpırdamasına izin vermedi.*" Tanzimat dönemindeki Batılılaşma ve yenileşme hareketlerini bir aldatmaca olarak gören Meriç, İslam öncesi Türk düşüncesi için ise şunları söyler: "*İslâm'dan evvel Türk düşüncesi yoktur. Bir Farabî'ye, bir İbn Hâldun'a dayayacağımız düşüncemizin köklerini.*" Onun bu düşüncelerinin doğru veya yanlış olması bir yana, bizi daha çok ilgilendiren şey onun şiirle düşünce arasında ilgi kurarken, şiirin kuvvetli olduğu Doğu toplumlarını ve Osmanlı'yı fikir bakımından yoksul görmesi ve daha da önemlisi, bir bakıma, bu yoksullukta şiirin olumsuz işlev gördüğüne inanmasıdır (Meriç, 1997: 26-30).
- 11 Cemil Meriç'in Osmanlı'da düşünce ve düşünür olmadığı kanaatine sahip olduğuna dair ayrıntılı bir çalışma için Düccane Cündioğlu'nun *Bir Mabel İşçisi Cemil Meriç* kitabına bakılabilir. Cündioğlu, Meriç'in şiir ve Osmanlı düşüncesi arasında kurduğu bağ üzerinde de durur ve ondan şu cümleleri aktarır: "*Osmanlı'da şiir binlerce yıllık bir tefekkür mirasının, bir hayat tecrübesinin bir mısra veya bir beyitte incelmesidir. Ama hüviyet değiştirerek, musiki olarak, mücevher olarak. Şiir, oyunların en şahânesidir Osmanlı'ya göre.*" Meriç, binlerce yıllık tefekkürün incelmış hâli der şiir için ama ardından da onun Osmanlı'da bir musiki, bir oyun olduğun ekler. Oyundur, çünkü ciddiyete sahip değildir. Meriç, "*Edebiyat, Osmanlı için katıyen ciddi bir iş değil.*" der. Daha da önemlisi, her ne kadar binlerce yıllık bir tefekkürün şiirde inceldiğinden ifadesini bulmasından söz etse de, Meriç, aslında Osmanlı'da düşünce olduğuna pek kani değildir. Yine Cündioğlu'nun kitabından Meriç'in şu sözlerini aktaralım: "*Şair, ezelden beri âşinası olduğumuz bir dost. Düşünce adamı, mâzinin tanımadığı bir mahlûk.*" Burada şunu sormak gerekir: Binlerce yıllık bir tefekkür, mazinin tanımadığı düşünce adamından (mahlûk) gelmiyorsa nereden geliyor? Bu ifadeler Meriç'in çelişkili sözler serdettiğini göstermektedir. Bu tarz yekdiğeriyle çelişen ifadeleri çoğaltmak mümkündür. Onun Osmanlı'da, geçmişte bilim ve düşüncenin olmadığı kanaatine dair Cündioğlu şu yorumda bulunur: "*Kendi geçmişinde düşünce ve düşünür bulamayan, bulamadığı için de olmadığını iddia eden Meriç'in 'düşünür', 'düşünce adamı' gibi sıfatları kendisine yakıştırmaması, kendini okurlarına bir Batılı düşünür olarak sunmak istemesindedir. Anlaşılmıyor, kadr u kıymeti bilinmiyor; zira mâzimizde düşünce ve düşünür bulunmuyor.*" (Cündioğlu, 2010: 190-191)
- 12 Bu tarz bir yaklaşım için Mehmet Can Doğan'ın "*Düz Yazıya Kaçış: Şiir Öldü, Yaşasın Cemil Meriç!*" başlıklı yazısına bakılabilir. Doğan, Cemil Meriç'in şiire yaklaşımını örnekler üzerinden göstermekten başka bu yaklaşımların doğruluğunu da sorgular. Meriç'in şiir hakkında geniş bir okumasının olmadığını şu sözlerle ileri sürer: "*Şiir, Osmanlı'da düşüncenin önünü tıkamıştır. Dolayım kurarak da olsa şiiri söz konusu ettiğinde, söylediği kesin olarak budur. Bu kesinleme bir kabule dönüştüğü için ne divan şiirini ne de halk ve tasavvuf şiirini okuma gereği duymuştur. Ondaki şiir bilgisi nesillerle sınırlıdır ve şiir için bakıldığında Tanzimat'ı, büyük ölçüde de "Mukaddime-i Celal" ile Namık Kemal'le başlatır şiiri ve Nâzım Hikmetle bitirir.*" Doğan, Meriç'in şiire ahlakçı bir yaklaşım sergilediğinden söz eder. Bu anlamda, ahlakçı olması, bir bakıma Platoncu bir şiir anlayışı benimsemesi anlamını da taşır. Nitekim Namık Kemal ve Nazım

Hikmet vurgusu tesadüfî değildir. Bu iki şairin, şiiri ideolojik ve sosyal fayda bağlamında kullandıkları bilinmektedir. Birer şair olmalarının yanında birer *ideoloji* ve *dava adamı* da olarak da bilinirler. Meriç'in şiir anlayışını çeşitli boyutlarla ele alan Doğan, teorimizi de destekler mahiyette, şu çıkarımda bulunur: “*Hangi sanat anlayışıyla yazılırsa yazılırsın şiire karşı her zaman mesafeli olmuştur Cemil Meriç. Bunun psikolojik ve sosyolojik iki nedenle açıklanabileceği kanısındayım.*” Doğan, son tahlilde, Meriç'in Türkiye'deki şiiri etraflıca okuduğu konusunda kuşkulara sahiptir. Bunu da, şiire karşı bu negatif yaklaşımının Meriç'i bu şiiri okumaktan alıkoyduğunu, dolayısıyla onun Osmanlı ve Türk şiirini kafasında bitirmesine sebep olduğu teziyle açıklamaya çalışır. Cemil Meriç, doğruyu söylemek gerekirse, fikri sabitleri olan bir entelektüeldir. Doğu Batı meselesinde olduğu gibi şiirle ilgili düşüncelerinde de bazı indirgemelerin olduğunu söylemek gerekir. Doğan'ın ilgili yazısı için bkz. (Can, 2010: 238-259).

- 13 Platon'un konuşmaya, bir anlamda da şiirsel söyleyişe, en yakın biçim olan diyalog tarzını benimsemesi gibi Cemil Meriç'in metinlerinde dip dalgalar hâlinde şiirsel yahut daha genel anlamda sanatsal denilebilecek bir düşünme biçiminin varlığından söz edilebilir. Zira, Meriç'in metinleri her ne kadar kaynaklara, okumalara dayansa da son tahlilde onun yargılarında analitik akla çok da sadık kaldığı söylenemez. Aslında, o, aşırı bir ispat gereksinimi de duymaz. Metafor ve aforizmalarla dahası poetik söylem denilebilecek bir söylem biçimiyle sözünü güçlü kılar. Retorikle okuru kendisine bağlar. Bu anlamda, katılmadığımız bazı fikir ve tutumları dahi size empoze etme potansiyeli taşır. Kendisi de metaforik ve poetik bir dil kullanan Nietzsche, diyalektiği kölelerin metodu olarak görür. Bu yargı, aslında, Cemil Meriç için de söz konusu edilebilir. Meriç, her ne kadar şiir üzerine teorik olarak olumlayıcı olmasa da, denilebilir ki daha ziyade poetik bir düşünce ve üslupla yazmıştır.
- 14 “Platon kendisi de şiirler yazmıştır. İki yeteneğe sahip bir insan bu yeteneklerden birini seçtiğinde (ya da ilgisini biri üzerine yoğunlaştırdığında) öteki yeteneği kullananlara dudak bükebilir” (Murdoch, 2008: 23).
- 15 Dilthey, tarihin felsefi kavranışının edebî tarihten ilhamla geliştirildiğini söyledikten sonra, poetikanın da tarihsel hayatın anlatılması çalışmalarında benzer bir öneme sahip olabileceği kanaat getirir (Dilthey, 1985: 36).

Kaynaklar

- Adonis (2014), *Arap poetikası*. (Çev. E. İşler), İstanbul: Yapı Kredi.
- Armağan M. vd. (2011) *Bulutları delen kartal*, (Konuşan: E. Göze), İstanbul:, Timaş.
- Barfield, R. (2011) *The ancient quarrel between philosophy and poetry*, New York: Cambridge University.
- Can, M. D. (2010) Düz yazıya kaçış: Şiir öldü, yaşasın Cemil Meriç! *Cemil Meriç* (içinde), (Editör: M.Yılmaz), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Cüendioğlu, D. (2010) *Bir mabed işçisi Cemil Meriç*, İstanbul: Kapı.
- Dilthey, W. (1985), *Poetry and experience*, (Translated by L. Agosta- R. Makkareel), Princeton: Princeton University.
- Dilthey, W. (2011) *Hermeneutik ve tin bilimleri*, (Çev. D. Özlem), İstanbul: Notos.
- Dilthey, W. (2011) İnsan ve tarih dünyası arasında tekilleşme ve sanat, *Hermeneutik ve tin bilimleri* (içinde), (Çev. D. Özlem), İstanbul: Notos.
- Gökalp, Z. (1952) *Ziya Gökalp külliyyatı şiirler ve Türk masalları*, (Hazırlayan: F. A. Tansel),

Ankara: Türk Tarih Kurumu.

- Güzel, E. (2015) *Şiir ve felsefe bağlamında Cahit Koytak şiiri*, Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- McCormick, P. (1975) *L'esthétique de Dilthey: phénoménologie et théorie littéraire, Érudit*, Vol. 2, Numéro 2.
- Meriç, C. (1997) *Bu ülke*, İstanbul: İletişim.
- Meriç, C. (1997) *Mağaradakiler*, İstanbul: İletişim.
- Meriç, C. (1997) *Sosyoloji notları ve konferansları*, İstanbul: İletişim.
- Meriç, C. (2003) *Jurnal I*, İstanbul: İletişim.
- Meriç, C. (2006) *Kırk ambar I*, İstanbul: İletişim.
- Murdoch, I. (2008) *Ateş ve güneş*, (Çeviren: S. Rifat Kırkoğlu) İstanbul: Ayrıntı.
- Özlem, D. (2011), *Hermeneutik ve şiir*, İstanbul: Notos.
- Philipson, M. (1958), Dilthey on art, *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, Vol. 17, No. 1.
- Rudolf, A. M. (1968), Toward a concept of style: An interpretation of Wilhelm Dilthey's psycho-historical account of the imagination, *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, Vol. 27, No. 2.
- Ülken, H. Z. (2008), *Felsefeye giriş I*, İstanbul: Türkiye İş Bankası.